

СТАНОВИЩЕ

по дисертационен труд
за придобиване на ОНС „доктор" в
област на висше образование 1. Педагогически науки,
професионално направление 1.2. Педагогика (Специална педагогика –
Педагогика на деца с интелектуална недостатъчност)

от доц. д-р **Живко Жеков**, МУ „Проф. д-р Параскев Стоянов"- Варна

Автор: **Виктория Кирилова Ценова**

Научен ръководител: **проф. д-р Катерина Каролева Караджова**

**Тема: „Динамика в овладяването на писмената реч при ученици с
лека умствена изостаналост"**

Актуалност и значимост на изследователския проблем

Интересът към проблема за овладяване на писмената реч при учениците е продиктуван от факта, че писането има централна роля за комуникацията и психическото развитие, обезпечава образователна подготовка и влияе върху формирането на личността на учениците.

Динамиката в овладяването на писмената реч при ученици с лека умствена изостаналост е недостатъчно разработена област на специалната педагогика, провокираща редица дискуссионни въпроси. Обогащването на научното познание все още не е довело до визия, насочваща към разработване на целесъобразни корекционно-терапевтични решения в контекста на нарушенията на писмената реч. Това обяснява актуалността на дисертационния труд на Виктория Ценова и беспорната му стойност за теорията и практиката на специалната педагогика. Следва да се има предвид и намаления интерес през последните години към проблемите на децата с умствена изостаналост, възраждането на който също заслужава адмирации.

В увода докторантката ясно формулира нерешените проблеми на ограмотяването при разглежданата категория деца, както и предизвикателствата, с които се срещат педагогическите специалисти в условията на приобщаващо образование. Поради широкото си разпространение и нестандартни подходи за диагностика и терапия на умствената изостаналост се предполага добро познаване на проблемите и трудностите, пред които са изправени учениците. Основание за твърдението ми е фактът, че въпреки дългата история на изучаване на патологията, много въпроси, свързани с развитието и обучението на децата, все още очакват своето решение. Една от възможните причини за това е разнообразието от форми и степени на умствена изостаналост, което затруднява нейното ясно дефиниране и обяснява необходимостта от мултидисциплинарен подход към широката гама от наблюдавани симптоми: когнитивни, езикови, двигателни, емоционално-поведенчески.

Не подлежи на съмнение фактът, че учениците с умствена изостаналост срещат най-големи трудности в процеса на ограмотяване и са рисков контингент за отпадане от училище. Малкото на брой научни изследвания от последните години оставят впечатлението, че този въпрос не предизвиква нужния интерес. Ежедневната среща на педагозите с този

контингент ученици (и в частност тези с лека умствена изостаналост) продължава да поставя редица въпроси, които очакват да намерят отговор: как децата с лека умствена изостаналост се справят с овладяването на писмената реч; как протича този процес, каква е динамиката му през отделните степени на училищното обучение и т.н.

Представеният научен труд е един от малкото у нас в тази посока и в него авторката прави успешен опит за задълбочен анализ на процеса на овладяване на писането и неговите специфики при две категории ученици, изследването на които е свързано с редица диагностични и терапевтични предизвикателства: ученици с лека умствена изостаналост и ученици с дислексия на развитието.

По формалните показатели – обем, структура, оформление и стил на изложение, дисертационният труд напълно удовлетворява изискванията към такъв род научни разработки. Представен е на 169 стандартни компютърни страници, от които 159 научен текст и 10 страници приложения. Оформен е в 3 части (глави): увод и *теоретичен обзор, програма на изследването, резултати от изследването* с дискусия и изводи, обобщение и заключение. Литературният списък включва 147 заглавия на кирилица, латиница и интернет източници, които са адекватни на темата на дисертацията. Резултатите са обобщени в 63 таблици и 23 диаграми.

Оценка на теоретичния обзор

Теоретичната част, в обем от 63 страници, представя интелигентен и обективен преглед на концепциите и теориите за умствената изостаналост от гледна точка на етиология, форми и психолого-педагогическа характеристика на децата. Централно място е отделено на подкатегорията на леката степен на умствена изостаналост. Подробно са очертани особеностите в развитието на езика и речта, както и симптомите на нарушенията при овладяване на писмената реч от учениците.

Добро впечатление прави научният стил на изложението и умението на Виктория Ценова да формулира въпроси, на които да дава собствено тълкуване, подкрепено с литературни данни.

Оценка на структурата и процедурата на изследване

Главата „Програма на изследването“ представя ясно формулирани хипотезите, целите и задачите на дисертационния труд. Липсва уточнение на предмета и обекта на изследването.

Прави впечатление формулирането на хипотезите, които са разделени на „*Главна хипотеза*“ с пет детайлизирани хипотези и съответстващи на тях конкретни задачи.

Според мен формулирането на множество хипотези е излишно, предвид на това, че част от тях могат да бъдат оформени като задачи на дисертационното изследване.

Дизайнът на изследването представя авторска диагностична батерия, включваща обстойна проверка на фонематичното възприятие, фонемния анализ и проби за проверка на четенето и писането.

Съдържателното структуриране на експерименталния инструментариум говори за добра диагностична ерудираност на докторантката и е един от основните приноси на труда. Намирам, че пробата за „2. Разпознаване на звук

(фонема) в серия изолирани звукове (фонеми)“ не е напълно издържана. Използването ѝ е обект на спорове в научната литература поради факта, че най-малката произносителна единица в българския език е сричката.

Статистическата обработка на резултатите с компютърната програма IBM SPSS 19 позволява обективно извеждане на тенденциите в изследваните явления и формулиране на коректни изводи.

Намирам за интересно решение подбора на контингента на изследването, който включва две групи ученици (общо 53 ученици) с различни по етиология, но с близки като симптоми нарушения в писането. Тъй като групите не са равнопоставени, разглеждането им като първа и втора експериментална група не е съвсем обосновано. По-логично би било учениците с умствена изостаналост да присъстват като експериментална група, а тези с дислексия – като контролна група.

В тази част на дисертацията висока оценка заслужава методиката на изследването. Процедурите, стимулният материал и критериално-оценъчната система са прецизно описани и отговарят на изследователския замисъл. Намирам, че представеният инструмент позволява събиране на емпиричен материал с висока доказателствена стойност, което е и едно от най-големите достоинства на труда.

Резултати от изследването

Заслужава адмирации и анализът на получените резултати, който е извършен с голяма точност и методичност.

В обобщен вид се представят постиженията на всяка от двете експериментални групи (ЕГ 1 - ученици с лека умствена изостаналост ЕГ 2 - ученици с дислексия на развитието), получени като общ резултат от тестването по всички проби.

Анализът (количествен и качествен) на резултатите е представен логично и следва реда на задачите в представения диагностичен модел. Прави се опит за обективна и интелигентна интерпретация на изнесените количествени данни.

Резултатите от 1.3 Анализ на динамиката в овладяването на писмената реч, които са в центъра на това изследване, налагат сравнение между постиженията на учениците от началния, средния и горния курс по показател *етап на обучението*. Средните аритметични величини недвусмислено показват, че въпреки затрудненията учениците с лека умствена изостаналост постепенно подобряват своите умения в областта на писмената реч. И в двете групи големите трудности са главно в началния етап на училищното обучение и намаляват с прехода в среден курс.

Чрез сравнението между двете групи в тази част на анализа на данните авторът стига до важни доказателства: 1. Потвърждава се твърдението, че умствено изоставащите ученици, макар с по-бавни темпове, следват път на развитие, аналогичен на този при децата без интелектуални нарушения; 2. Независимо от характера на нарушенията (първичен или вторичен), при случаи на нарушения в писмената реч, процесът на нейното овладяване е разтеглен във времето и продължава и в по-горен училищен етап.

Интерес представляват резултатите от изследване на фонематичните възприятия (фонемен гнозис) и на фонологичното осъзнаване като основни *предпоставки* за овладяване на четенето и писането. От резултатите е видно, че и двете групи ученици изпитват затруднения при този тип задачи. Става ясно, че

най-голяма трудност представлява задачата за преобразуването на думи, при която много от участниците в изследването имат нулев резултат, особено тези на по-ниска възраст, въпреки оказаната помощ. Какво налага твърдението, че дефицитите във фонологичните представи доминират над дефицитите във фонематичните възприятия, поради което имат определящо значение за нарушенията на четенето и писането?

При представяне на резултатите в параграфи „3. Умения за четене“ и „4. Умения за писане“ изследването цели да се представят конкретните детайли, с които се отличават уменията за четене при участниците в двете изследвани групи и проверката на уменията за писане и разкриването на неговите *характеристики*.

Имам и коментар по отношение на параграфи 3 и 4, разглеждащи уменията за четене и писане. Коментарът ми се отнася до заключението „...че както уменията за четене, така и тези за писане търпят подобрене с преминаването в по-горен курс на обучение“. В същото време при съпоставка на динамиката на два процеса се открива явна разлика: резултатите от изследване на четенето показват статистически значимо развитие, докато резултатите от изследване на писането не показват такова. Това са интересни разлики с голямо практическо значение и заслужават по-сериозен опит за интерпретация.

На базата на проведенния обстоен анализ авторът формулира няколко извода и релевантни на тях препоръки. Като най-важни сред приносните моменти на дисертационната разработка на Виктория Ценова бих открил следните:

Приноси към теорията:

1. Анализирани са и са сравнени възможностите за усвояване на писмената реч при две различни категории ученици с нарушено развитие (лека умствена изостаналост и дислексия на развитието) и са установени общи тенденции във формирането на уменията им за четене и за писане.

2. Сравнителният анализ на двете форми на писмена реч при изследваните ученици говори за по-добро развитие на уменията за четене пред уменията за писане.

Приноси към практиката:

1. Разработен е подробен диагностичен метод за оценка на степента на владеене на писмената реч при ученици с трудности в ученето. Комплексният характер на методиката я прави подходяща за нуждите на диагностичното оценяване в системата на приобщаващото образование.

2. Резултатите от изследването имат безспорно значение за практиката на ресурсните и масовите учители в работата им по ограмотяване на ученици с лека умствена изостаналост и ученици с дислексия на развитието.

Представените публикации (общо 3) отразяват основните теоретични аспекти и експерименталните резултати на дисертационния труд.

Авторефератът (в обем от 46 стр.) отговаря на изискванията за обобщено представяне на труда, с акцент върху върху анализа на получените експериментални резултати и изводите от тях.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ:

По своята актуалност и научно изпълнение дисертационният труд на Виктория Ценова „Динамика в овладяването на писмената реч при ученици с

лека умствена изостаналост" отговаря на всички условия за придобиване на образователна и научна степен „доктор“ в професионално направление 1.2. Педагогика, научна специалност Специална педагогика. Академичната и професионалната подготовка на кандидата, умението му да формулира и коментира спорни научни концепции, както и приносните моменти на неговата разработка, са основание за висока оценка на представената работа. Като изразявам положителното си отношение към теоретичната и диагностично-практическа стойност на дисертационния труд, предлагам на уважаемото Научното жури да даде положителен вот и да присъди на Виктория Кирилова Ценова образователната и научна степен „ДОКТОР“ в професионално направление 1. 2. Педагогика - Специална педагогика.

гр. Варна
14.09.2020 г.

доц. д-р Живко Жеков: